

Redovisning av åtgärdsprogram för bevarande av rikkärr 2014 – 2018

Inklusive arterna gulyxne (*Liparis loeselii*) NT,
kalkkärrsgrynsnäck (*Vertigo geyeri*) NT och större
agatsnäck (*Cochlicopa nitens*) EN

Rapporten har upprättats av
Gunnar Wigge och Urban Gunnarson, Länsstyrelsen i
Dalarnas län

NATURVÅRDSVERKET

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper och deras genomförande är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljökvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljökvalitetsmålen. Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar också till att bevara arter och naturtyper inom EU:s art- och habitatdirektiv och fågeldirektiv samt att uppnå mål inom Konventionen för biologisk mångfald och i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald.

Åtgärdsprogrammet för Rikkärr 2006 – 2013 med förlängning till 2018 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Uppsala län till och med 2013 och av Dalarna från och med 2018. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från programperioden 2014-2018. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Samlad information om åtgärdsprogrammet finns på Naturvårdsverkets hemsida: Åtgärdsprogram för rikkärr, ISBN 978-91-620-5601-8.

Innehåll

FÖRORD	3
INNEHÅLL	4
SAMMANFATTNING	6
Målsättningar	6
Resultat	6
Slutsats	6
BAKGRUND	7
VISION OCH MÅL	9
Vision	9
Långsiktigt mål	9
Kortsiktigt mål	9
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	11
Dialog och samverkan	11
Information	11
Samverkan	11
Utbildning	12
Områdesskydd	12
Aktiva åtgärder i fält	12
Biotopvård	12
Restaurering	13
Populationsstärkande åtgärder	14
Datainsamling och analyser	14
Uppföljningar	14
Inventeringar	15
Ny kunskap	16
Kostnad av genomförda åtgärder	17
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	18
Information och samverkan	18
Aktiva åtgärder i fält	19
Rikkärr	19
Populationsutvecklingar	20
Kalkkärrsgrynsnäcka (<i>Vertigo geyeri</i>)	20
Större agatsnäcka	20

Gulxne	21
Övriga snäckor i programmet	22
Måluppfyllelse	22
SLUTSATSER	26
Utvärdering av måluppfyllelse	26
Övriga kommentarer och synpunkter	26
Förslag till fortsatt arbete	27
PUBLIKATIONSLISTA	29
REFERENSER	30

Sammanfattning

Målsättningar

Åtgärdsprogrammet för bevarande av rikkärr, inklusive arterna gulyxne, kalkkärrsgrynsnäcka och större agatsnäcka, antogs 2006 för att vända den negativa trenden av habitatförlust till följd av främst ohävd och utdikning i svenska rikkärr. Utöver själva rikkärren omfattar programmet också tre fokusarter som är starkt knutna till rikkärr och som missgynnats av rikkärrens försvinnande. Visionen för åtgärdsprogrammet är att alla rikkärr ska ha en ostörd hydrologi med anpassad skötsel samt att de tillhörande fokusarterna skall ha stabila eller ökande populationer.

Resultat

Mellan 2014 och 2018 har 125 ha rikkärr skötts inom ramen för biotopvård, och minst 500 ha har restaurerats. Ett flertal nya rikkärr har upptäckts och ett antal nya lokaler för fokusarterna har hittats. Utvecklingen av framför allt kontinentala rikkärr är dock fortsatt negativ, med igenväxning, eutrofiering och uttorkning som största problem. Hade inte insatser gjorts inom åtgärdsprogrammet hade situationen varit mycket mer kritisk för rikkärren. Även fokusarternas utbredning och populationer fortsätter minska eller förväntas fortsätta minska om inte vidare åtgärder tas.

Av de i åtgärdsprogrammet åtta kortsiktigt uppsatta målen är endast två helt uppfyllda. Ett mål var att röja 200 hektar rikkärr – resultatet blev att över 500 hektar restaurerades. Det andra målet som anses vara uppfyllt avser anpassning av skötsel till de prioriterade arterna.

Slutsatser

Programmet bör förlängas och en ny åtgärdstabell med uppdaterade mål bör tas fram. På sikt bör en större revision av åtgärdsprogrammet övervägas, där hänsyn tas till de skilda biogeografiska åtgärdsbehoven i olika geografiska områden. Under den nya programperioden bör fokus i första hand läggas på att hindra minskning av rikkärrensarealen i kontinental region där läget är mest akut. Insatser för att öka kunskapen om rikkärren och hur man tar hänsyn till dem bör också ha fortsatt hög prioritet.

Bakgrund

Rikkärr är en artrik våtmarkstyp som bildas i kärr med baskatjonrikt grundvatten. Termen rikkärr kommer just av att de är artrika eller produktiva i förhållande till andra myrtyper och inte för att de är extra näringsrika, tvärt om är rikkärr oftast ganska näringsfattiga. De är främst begränsade av fosfor då höga kalkhalter gör att fosfor komplexbinds i stor utsträckning, vilket gör det svårtillgängligt för växter. Rikkärren har ett stort spann i karaktär allt ifrån medelrikkärr, som har något lägre pH och kalkhalt med en större diversitet i mossor till extremrikkärren som har högt pH och höga halter av kalcium och en större diversitet av kalkkrävande kärlväxter. I kalkrika områden kan kalk fällas ut som kalktuff eller bleke när grundvatten flödar ut i källor eller sjöbottnar och kan då bilda mycket speciella miljöer.

Rikkärr finns spridda över hela Sverige men är mer koncentrerade i områden med kalkrik berggrund så som Öland, Gotlands län och Storsjöregionen i Jämtlands län eller i områden med kalkrika sediment till exempel i nordöstra Uppsala län och sydöstra Gävleborgs län. Totalt sett har Jämtland den absolut största arealen rikkärr (Gunnarsson 2014).

Rikkärren har ofta haft en historisk hävd i form av slåtter eller bete. Den rika förekomsten av halvgräs ute i kärren gjorde ofta att de lämpade sig för foderbärgning under år då skördarna annars var knappa. Alternativt kunde man ha djur betandes ute på rikkärren, vilket var vanligare i södra Sverige.

Det senaste århundradet har utvecklingen varit negativ för rikkärren. Dikning av våtmarker för skogs- och jordbruksändamål har sänkt grundvattennivåerna samtidigt som hävden i kärren har upphört. Detta har lett till en accelererad igenväxning av både träd och en mer högvuxen konkurrenskraftig flora så som bladvass och blåtåtel, med följd att den ljuskrävande och konkurrenssvaga rikkärnsfloran försvunnit från många kärr. Näringsläckage från närliggande jordbruksmark såväl som kvävenedfall har också varit negativt påverkande faktorer.

I programmet är tre arter inkluderade; gulyxne (*Liparis loeselii*), kalkkärrsgrynsnäcka (*Vertigo geyeri*) och större agatsnäcka (*Cochlicopa nitens*). Alla tre är utpräglade rikkärnsarter som missgynnats av rikkärrens försvinnande och idag är de upptagna på rödlistan som nära hotad (NT) respektive starkt hotad (EN) i större agatsnäckans fall (ArtDatabanken 2015). De tre arterna har lite olika krav på sina livsmiljöer och skötselregim. Rikkärr skötta så att dessa arter gynnas bör ge artrika och välmående rikkärr.

Upptagna i åtgärdsprogrammet är också Natura 2000 arterna otandad grynsnäcka (*Vertigo genesii*), smalgrynsnäcka (*Vertigo angustior*) och större grynsnäcka (*Vertigo moulinsiana*). Otandad grynsnäcka är bunden till kalkkärr och finns längs

hela fjällkedjan samt i låglandet i Jämtlands-, Östergötlands och västra Götalands län. Smalgrynsnäcka har en något bredare ekologisk nisch och återfinns förutom i kalkkärr, i fuktiga halvöppna ädellövskogar, alvarmarker och torrängar. Större grynsnäcka är bara funnen i en lokal i Skånes län, på europeiska kontinenten förekommer den också längs vattendrag, i näringsrika högörtskärr och i kalkkärr.

Gulxne är en liten (5–20 cm hög) orkidé med blekt gulgröna glessittande blommor. Utbredningen sträcker sig från södra Sverige, längs med ostkusten upp till Gävleborgs län. I landhöjningstrakter växer den främst i öppna rikkärr, ibland gungflyartade, där den oftast inte är beroende av hävd. Längre söderut växer den även i torrare rikkärr och källkärr samt i rika strandängar där den generellt anses vara hävdberoende och gynnad av lättare trampstörningar.

Kalkkärrsgrynsnäcka är en liten landsnäcka med ett högervridet skal som är 1,7–1,9 mm långt. Kalkkärrsgrynsnäckan skiljs från den snarlika otandade grynsnäckan (*Vertigo genesii*) genom att ha fyra små vita tänder på insidan av skalmynningen. Identifiering är dock en utmaning som kräver en hel del övning. Arten är utbredd över hela Sverige upp till trädgränsen, dock med stora luckor i förekomst. Arten återfinns i öppna rikkärr i höjdsiktet mellan grundvattennivån och tuvornas baser i brunmossemattor. Den är mycket känslig för uttorkning och kräver därför stabil hydrologi och förekommer inte i kärr med större fluktuationer i vattennivå.

Större agatsnäcka är upp till 7,5 mm lång och 3,2 mm bred, genomskinlig och glänsande mörkbrun. Arten finns i fyra län i Sverige; Uppsala, Gotland, Östergötlands kalkområde och Skåne. Större agatsnäcka återfinns förutom i rikkärr också i ofta askdominerade sumpskogar i rikkärr där den lever i gräs- och bladförnan i randen till buskage och trädsamlingar. Liksom kalkkärrsgrynsnäckan är den känslig för uttorkning.

Åtgärdsprogrammet för bevarande av rikkärr antogs 2006 och hade då en giltighetstid från 2006 till 2010, för att sedan förlängas till 2013. En utvärdering av insatser till och med 2013 gjordes av länsstyrelsen Uppsala (Gunnarsson 2014) och åtgärdsprogrammet förlängdes därefter till 2017 med oförändrad åtgärdstabell. Denna redovisning avhandlar huvudsakligen efter 2013 dvs. perioden 2014–2018.

Åtgärdsprogram för rikkärr är ett av de större åtgärdsprogrammen och omfattar alla Sveriges län utom Blekinge.

Vision och mål

Vid förlängningen av programmet 2013 så reviderades varken mål eller åtgärdstabell, vilket gör att de ursprungliga texterna inklusive årtal står kvar under vision och mål (Sundberg 2006). Den vision och de mål som gällt för åtgärdsprogrammet för bevarande av rikkärr under perioden 2014–2018 lyder därför:

Vision

Visionen är att samtliga rikkärr i framtiden ska ha en ostörd hydrologi. I södra Sveriges slättbygder ska ytan av rikkärr ha ökat med 50 %, genom restaurering och återuppbyggnad av nu övergödda och igenväxta miljöer. Hävd i form av bete och slåtter ska finnas på en representativ andel av ytan i hela landet. Det ska finnas en god, bred kunskap över hur olika rikkärr ska skötas på bästa sätt, utifrån de olika förutsättningar som finns beträffande förekomst av prioriterade arter, hydrologi, torvdjup, region, och hävdhistoria. Det ska också finnas bra kunskap om var rikkärren finns och om den biologiska mångfald som finns representerad i dem. Populationer av rikkärrens i dag hotade taxa ska vara stabila (taxa som naturligt har små populationer i landet) eller ha ökat (taxa som har minskat kraftigt under 1900-talet) på naturlig väg genom skydd, väl anpassad skötsel och restaureringar, eller genom återintroduktioner. Uppenbara lokala hot ska ha avvägrats. Skötseln av rikkärren ska vara integrerad med skötseln av andra omkringsliggande naturtyper, där rikkärren ofta är bara en del av det landskap som många organismer nyttjar. En hög andel av Sveriges befolkning ska känna till rikkärren och ha möjlighet att uppleva deras skönhet, biologiska mångfald och kulturhistoria.

Långsiktigt mål

På längre sikt (10–20 år) ska minst 500 ha rikkärr slåtterhävdas i landet, med minst 100 ha i vardera Götaland och Svealand samt 200 ha i Norrland. Samtliga Sveriges högst naturvärdesklassade rikkärr (klass 1) samt objekt med hotade arter ska ha restaurerats med avseende på avvattande diken. Skötsel och restaureringsåtgärder ska ha anpassats till alla organismgrupper, inklusive insektsfaunan. För att detta ska vara möjligt behöver kännedomen om insektsfaunan i Sveriges rikkärr öka. Gulyxne bör uppskattningsvis finnas på minst 120 lokaler i landet och större agatsnäcka på minst 100 lokaler för att gynnsam bevarandestatus ska råda. Populationerna av de i åtgärdsprogrammet särskilt utpekade arterna ska öka i områden med vikande populationer.

Kortsiktigt mål

Senast år 2010 ska

- samtliga 141 i dag oskyddade objekt med rikkärr i Myrskyddsplanen (Naturvårdsverket 2007) ska ha ett långsiktigt skydd

- minst 35 lokaler med gulyxne, 100 lokaler med kalkkärrsgrynsnäcka, och 20 lokaler med större agatsnäcka vara skyddade och ha anpassad skötsel
- gulyxne, större agatsnäcka, kalkkärrsgrynsnäcka, liksom otandad grynsnäcka och smalgrynsnäcka ska finnas kvar på samtliga aktuella lokaler med stabil eller ökande numerär på samtliga lokaler
- diken ha dämmts eller lagts igen i minst 80 objekt i landet, varav minst ett objekt per län
- 200 ha rikkärr ha röjts och öppnats upp
- den hävdade rikkärrsarealen ska ha ökat och vara minst 1 600 ha i Götaland och Svealand
- slåtterhävd ha inletts i minst två objekt med en sammanlagd yta av minst ett hektar per län, och totalt ska minst 100 ha slåtterhävdas, varav minst 60 ha i Götaland och Svealand
- skötseln av hävdade rikkärr ha anpassats bättre till prioriterade arter

Genomförda åtgärder

I det här avsnittet ges en kortfattad beskrivning av de åtgärder som har genomförts samt kostnader under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Dialog och samverkan

Stöd på lokal nivå för naturvårdsinsatser är väldigt viktigt för lyckade långsiktiga lösningar. Genom att informera och inkludera lokala intressenter kan intresse och förståelse för naturen väckas, markägare motiveras att tillåta eller utföra skötselåtgärder och frivilliga krafter mobiliseras (Blicharska m.fl. 2016). I visionen för programmet står det ” En hög andel av Sveriges befolkning ska känna till rikkärren och ha möjlighet att uppleva deras skönhet, biologiska mångfald och kulturhistoria” något som bara kan uppnås genom fortsatt information och samverkan utåt mot allmänheten.

Åtgärdsprogrammen kräver inte bara dialog med lokala intressen utan även med andra statliga myndigheter och privata aktörer. Kunskaper från programmet behöver förmedlas ut till medarbetare på länsstyrelserna, samråd med andra aktörer behöver uppmuntras i frågor som rör åtgärdsprogrammet och praktiska erfarenheter utbytas och diskuteras.

Information

Länsstyrelsen Gotland har gjort ett informationsblad om Gotländska rikkärr. Skåne har gjort en egen informationsbroschyr. Informationsskylt designad av Naturcentrum som togs fram på uppdrag av länsstyrelsen Stockholms län, är uppköpt med utbytt logga av Västra Götaland. Denna skylt har även erbjudits andra län.

Uppsala och Västmanland har haft guidade turer till rikkärr i länen, med 20 respektive 4 deltagare. Länsstyrelsen Halland har haft föredrag för Hallands botaniska förening under dess årsmöte. Samråd har skett i samband med nybildande eller återbildande av våtmarker inom den nya våtmarkssatsningen.

Samverkan

Både länsstyrelsen Värmland och Dalarna har fått tillstånd att restaurera och sköta rikkärr på mark tillhörande Bergvik Skog AB. I Värmland restaurerades tre objekt med ÅGP-medel, Dalarna har skrivit ett 10 årigt Naturvårdsavtal med Bergvik i Brittans rönning och röjt fram öppna ytor i Lindbastmora. Rönningen i Dalarna skedde med hjälp av arbetslag från Skogsstyrelsen finansierade av arbetsmarknadsmedel.

Floraväktariatet är en viktig del av de frivilliga insatserna i för att följa upp hotade växter. För gulyxne görs årligen insatser av floraväktarna.

Mellan 2010 och 2015 pågick LIFE-projektet, LIFE to ad(d)mire, ett projekt för att återställa utdikade våtmarker inom Natura-2000 områden samt för att bygga upp kunskapen om hydrologiska restaureringar. I projektet ingick länsstyrelserna i Jämtland, Västernorrland, Dalarna, Östergötland, Jönköping, Kronoberg och Skåne med medel från LIFE, EU:s miljöfond och koordinerades av länsstyrelsen Jämtland. Programmet täckte alla sorters myrtyper men ett antal insatser kom att göras i rikkärr (Tenning 2016). Tillgängligheten till en del av de åtgärdade objekten har också ökat genom byggen av handikappanpassade spänger och vindskydd, samt genom att ge ut informationsfoldrar om myrar inom projektet.

Nordiska ministerrådet finansierade projektet *Alkaline fens – valuable wetlands but difficult to manage*. Ett nordiskt erfarenhetsutbyte om restaurering och skötsel av rikkärr på initiativ från Länsstyrelsen Skåne som pågick under 2015. Projektet innefattade två möten, ett i Finland och ett i Sverige (Nilsson 2016). Efter projektets avslutande har ytterligare två konferenser anordnats, en i Estland 2016 och en i Norge 2018, samt ett webinarium om *Hydrological modelling of waterflows*, arrangerat av States Forestry Center, Estonia.

Utbildning

En konferens om anläggning av rikkärr genom schaktning, erfarenheter och resultat anordnades av länsstyrelsen Östergötland i samband med invigningen av det nybildade reservatet Styra kalkkärr, ett återskapat rikkärr från 2013. Hittills har fyra rikkärr totalt återskapats genom schaktning, tre i Östergötland och ett i Skåne (Jonsson 2014a).

En utbildning om rikkärrssnäckor gavs på Gotland med Ted von Proschwitz som ledare maj 2017. Ett 20-tal deltagare var med. En utbildningsdag om rikkärr anordnades för personal från länsstyrelsen Värmland under september 2018.

Områdesskydd

Reservat inkluderande rikkärr har bildats i Skåne (2 objekt, totalt 0,35ha) och i Uppsala län (2 objekt, totalt 23,1 ha), i övrigt är många rikkärr inkluderade i områden under pågående reservatsbildning. Markägarkontakter tar upp mycket tid för att få till områdesskydd och det är ofta svårt att övertyga markägarna om områdesskydd med den nivå på ekonomiska kompensationer som råder idag.

Aktiva åtgärder i fält

Biotopvård

Slätter och röjning av sly är de återkommande åtgärderna som många rikkärr kräver för att de inte ska växa igen. Hur ofta åtgärden behöver utföras beror på var i landet och hur länge sedan det som kärret restaurerades samt vilken typ av rikkärr det handlar om. De nordligaste kärren växer igen långsamt och är relativt stabila

eller behöver sällan åtgärdas. Rikkärren i landhöjningstrakter har tidigare nybildats kontinuerligt om de inte exploaterats. Dessa kärr behöver efterhand röjas och skötas om inte igenväxning ska ske. Om kärren är nyrestaureerade kan årlig hävd behövas även i norr för att bekämpa ohävsarter och återfå stabil rikkärskaraktär. I produktiva jordbruksbygder där mycket näring läcker från omgivande åkrar och fält är årlig eller varannan-års slåtter mer eller mindre nödvändig för att förhindra igenväxning. En ackumulering av näring kan trots hävden bli problematiskt, då den i långa loppet påverkar växtsammansättningen.

Det finns mycket att ta hänsyn till när skötseln ska anpassas till ÅGP-arterna, snäckorna gynnas av en viss tuvighet och förekomst av buskformade *Salix*-arter, något som kan underhållas med bete men samtidigt är snäckorna känsliga mot alltför mycket trampstörning, vilket gör att betet måste begränsas. Gulyxne, såväl som ett antal andra orkidéer gynnas antagligen av att lokalerna inte slås varje år utan hävdas med glesare intervall. Sen slåtter som tillåter orkidéer att blomma och sätta och släppa frö är oftast gynnsamt.

Bete är en långsiktigt billigare hävdåtgärd än slåtter, dock krävs det en hel del planering och strukturering bland annat eftersom för mycket trampstörning missgynnar rikkärssnäckorna. Djuren betar också gärna kärren om det finns annan mark att tillgå varför viss slåtter ändå kan komma att behövas utföras i de områden som inte blir betade. I de fall där mer strukturer ska lämnas och hänsyn tas till vissa ytor kan slåtter vara mer praktiskt eftersom det tillåter en större kontroll över vad som åtgärdas än bete.

Under den gångna perioden har skötsel och biotopvård utförts på minst 125 ha samt ytterligare 10 objekt där ingen areal är redovisad.

Restaurering

Fokus under denna period har för många länsstyrelser varit att restaurera och rädda de mest akuta och värdefulla objekt som identifierades under föregående inventeringar. Igenväxning på grund av utebliven hävd och förändrad hydrologi till följd av utdikning är de absolut vanligaste hoten mot rikkärren. Restaurering sker oftast genom busk- och slyröjning samt genom fräsning av tuvor och stubbar. Tuvfräsning görs huvudsakligen för att underlätta vidare underhåll med slåtter.

Hydrologisk restaurering, genom till exempel igenläggning av avvattnande diken eller dämning, kräver noggranna förberedelser och analys av de hydrologiska följderna. Riskerna finns att en höjd grundvattennivå leder till ökat näringsläckage från omgivande mark, särskilt i jordbruksbygd. Inom EU projektet LIFE to ad(d)mire, höjdes vattennivån i Tysjöarna i Jämtlands län. Skåne län har påbörjat hydrologisk övervakning av ett antal rikkärr i syfte att få underlag för eventuella hydrologiska åtgärder (Dahlqvist m.fl. 2018). I Blylodsmyran i Västerbotten har en utträdad genomrinnande bäck återfått en meandrande vattenbana och dämtes, samt att tre diken lagts igen.

I Skåne och Östergötland har rikkärr återskapats genom bortschaktning av det övre näringsrika matjordslagret ned till kalkjorden, vilket visat sig vara mycket lyckosamt. Genom utsättning av mossor samt utläggning av rikkärrshö har också återetableringen av rikkärrsflora påskyndats i de schaktade områdena (Jonsson 2014).

Totalt har 500 ha restaurerats under perioden 2014 – 2018. En stor del cirka 150 ha har åtgärdats inom EU projektet LIFE to ad(d)mire.

Populationsstärkande åtgärder

Under 2015 gjordes utplanteringsförsök av kalkkärrsgrynsnäcka och otandadgrynsnäcka i Styra kalkkärr respektive Lagmansro kalkkärr och Ombergslidens naturreservat i Östergötland. Uppföljning av utplanteringen är planerad att utföras under 2019 (Jonsson 2014). Tillsammans med kalkkärrsgrynsnäcka transplanterades också mattor av den viktiga rikkärrsarten späd skorpionmossa (*Scorpidium cossonii*).

Skåne har lagt ut rikkärrshö och transplanterat brunmossor till en schaktad yta, med ett gott resultat för återetableringen. De konstaterar även ett behov av att plantera ut gulyxne i skånska kärr men detta bör utredas innan åtgärder utförs.

Datainsamling och analyser

Uppföljningar

Löpande övervakning sker på flera håll inom åtgärdade rikkärr, men inga regelrätta uppföljningsrapporter är publicerade under den här perioden. Utöver åtgärdsprogrammets uppföljningar görs övervakning av hävdade rikkärr inom skyddade områden samt genom det miljöövervakningsprogram som finns för rikkärr. Även övervakning av programmets arter genomförs via biogeografisk uppföljning av landsnäckor.

Inom ÄGP-arbetet finns flera inventeringar som är gjorda innan åtgärder vidtagits och uppföljningar i dessa områden skulle kunna ge värdefulla kunskaper. Flertalet länsstyrelser belyser bristen av att de inte gjort ordentliga uppföljningar och har planer på att genomföra dessa men konstaterar också att ekonomin har gjort att restaureringsåtgärder och biotopvård har fått prioriterats. Kalmar län misstänker att spjutmossa tränger undan andra typiska rikkärrsmossor i deras kärr och är något som de planerar att följa upp i kommande undersökningar. Halland misstänker att slätter utan störning från bete eller liknande störning gör att vitmossa tar över och bryter kärrets grundvattenkoppling och därmed tillgången på mineral- och kalkrikvatten. Västra Götaland håller på att avsluta en kvalitetssäkring av rikkärrsinventeringen som gjordes 1995–2008, resultatet kommer publiceras som rapport och GIS-skikt.

Inventeringar

En samanställning av de inventeringsinsatser som gjort under perioden 2014 – 2018 ses i Tabell 1.

Rikkärssinventering

Några län jobbar på att avsluta och kvalitetssäkra rikkärssinventeringen som påbörjades 1995. Kalmar län har utfört inventering på länets fastland och kommer sammanställa resultatet under vintern 2018/19. Östergötland har inventerat medelrikkärr utanför länets kambrosilur-område (Tabell 1).

Tabell 1. Utförda inventeringar under perioden 2014–2018 inom åtgärdsprogram för rikkärr.

Län	Gulxne	Mollusker	Övriga	Rapporter	Kommentarer
AB	Ja	Ja	-	-	Samordnad inventering av större agatsnäcka
AC	-	-	Ja	-	Resultatet från rikkärssinventering inmatad i Artportalen, GIS-skikt framtaget
BD	-	-	Två rikkärr har inventerats	-	
C	Ja	Ja	-	-	Samordnad inventering av större agatsnäcka
D	-	-	-	(Proschwitz 2014)	-
E	-	Ja	Inventering av medelrikkärr	(Hagström 2017)	Samordnad inventering av större agatsnäcka
F	-	-	-	-	
G	-	Ja	-	-	
H	Ja	Ja	Rikkärr på fastlandet	-	Inventering av kalkkärrsgrynsnäcka. Årlig bevakning av gulxne
I	Ja	Ja	-	-	Eftersök av gulxne i åtgärdad våtmark. Samordnad inventering av större agatsnäcka
M	-	Ja	-	-	Samordnad inventering av större agatsnäcka
N	-	Ja	Insektsinventering	(Proschwitz 2015) (Lindström och Fritz 2015)	
O	-	-	-	-	
S	-	-	-	Ca 10 områden inv.	
T	-	Ja	-	-	Inventering av kalkkärrsgrynsnäcka i nio kärr
U	-	-	Enklare inv. för att avgöra kvallité	-	
W	-	-	-	-	
X	Ja	Ja	Inventering av sammetslöpare		Uppföljning av Gulxne. Samordnad inventering av större agatsnäcka. Inventering av kalkkärrsgrynsnäcka
Y	-	-	-	-	
Z	-	Ja	-	-	Biogeografisk uppföljning Vertigosnäckor

Kalkkärrsgrynsnäcka

Flertalet nya lokaler har upptäckts genom riktade eftersök i troliga områden, bland annat 10 nya lokaler i Östergötlands medelrikkärr (Hagström 2017).

Större agatsnäcka

En samordnad inventering i Gävleborg, Uppsala, Stockholm, Östergötland, Gotland och Skåne 2016 har bland annat medfört att man upptäckt flera nya lokaler i Gävleborg, Östergötland och Gotlands län (rapport ej ännu publicerad).

Gulyxne

Floraväkterverksamheten tillsammans med ÅGP- inventeringar är tillsammans med den biogeografiska uppföljningen de viktigaste övervakningarna av Natura 2000 arten.

Övriga inventeringar

Inventering av flera rikkärrsinsektsarter har gjorts i Hallands län. Inventering av sammetslöpare utfördes i Gävleborg. Utöver angivna inventeringar finns det 12 ytterligare inventeringar där målarter för inventeringen inte angetts.

Ny kunskap

Länsstyrelsen Skåne har tillsammans med SGU påbörjat en övervakning av hydrologin i nio skånska rikkärr, i syfte att ge underlag för framtida åtgärder samt ge ut en vägledning för övervakning av grundvattennivåer i rikkärr (Dahlqvist m.fl. 2018).

Västra Götaland har med medel från våtmarkssatsningen påbörjat en hydrologisk utredning av rikkärr i länet under 2018. Tänkbara objekt har setts ut och utredningen kommer genomföras 2019 om medel finns. Även Värmland utför hydrologisk utredning i ett kärr med pengar från våtmarkssatsningen.

Länsstyrelsen Örebro har utvärderat effekten av olika alternativa röjningsmetoder för att bekämpa tuvbildning och förekomsten av vitmossa. Uppföljningen inkluderar olika kombinationer av röjning med röjsåg och kalkning. Eventuell påverkan från närliggande grillplats undersöktes också genom att titta på effekten av askhögar i kärret (rapport under framtagande).

Kalmar län kommer följa effekten av olika metoder för att ta bort videbuskage. Åtgärderna utfördes 2018 och effekterna av åtgärden kommer att följas upp 2019.

Hallands län har utfört slaghåvsinventeringar i för länet representativa rikkärr, dels i syfte att få en uppfattning om insektsfaunan, dels för att utvärdera metodiken och definiera och föreslå eventuella indikatorarter för rikkärr (Lindström och Fritz 2015).

Kostnad av genomförda åtgärder

Den totala kostnaden för genomförda åtgärder som bekostats via Naturvårdsverkets ÅGP-budget under programperioden 2014 – 2018 har uppgått till 13,8 miljoner kr (Tabell 2). Kostnaderna för 2018 är ungefärliga då rapporten sammanställdes innan alla kostnader för året var kända. Utöver det har åtgärder för 22,5 miljoner bekostats av andra finansiärer. De andra finansiärerna utgörs av Naturvårdsverket, LIFE ad(d)mire, LIFE foder o fågning, länsstyrelsernas förvaltningar, Jordbruksverkets landsbygdsprogram, floraväktiverksamheten, Upplandsstiftelsen, Skogsstyrelsen samt olika skogsbolag.

Tabell 2. Kostnader för åtgärdsprogram för rikkärr under perioden 2014–2018 redovisat i kronor.

Åtgärd	2014	2015	2016	2017	2018	Summa
Dialog och samverkan	203 925	11 478	19 461	83 701	2 672 500	2 991 065
Aktiva åtgärder i fält	851 340	1 445 954	1 705 449	1 393 534	3 689 595	9 085 872
Datainsamling och analyser	267 059	267 982	238 489	296 529	620 192	1 690 251
Total kostnad	1 322 324	1 725 414	1 963 399	1 773 765	698 228 7	13 767 188

Resultat av genomförda åtgärder

I det här avsnittet redovisas resultatet av de åtgärder som har genomförts under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Information och samverkan

Dialog och samverkan framförs av flertalet länsstyrelser, framför allt i södra Sverige, som ett av de viktigaste verktygen för att skydda rikkärr och tillhörande arter. Arealen rikkärr är liten och befolkningstätheten är hög i södra Sverige, detta gör att rikkärr ofta ligger i bebodda områden eller i jordbruksmarker. Dialogen med markägare och lokalbefolkning blir då extra viktig för att få till stånd åtgärder samt även för att få ökad förståelse om varför rikkärren bör bevaras.

Skåne rapporterar om flera lyckade kommunikationsinsatser som utförts sedan åtgärdsprogrammets start. Markägare och arrendatorer söker nu självmant råd om hur rikkärr på deras marker ska skötas, men även allmänheten kommer in med tips om potentiella rikkärr eller om misstänkt skadliga åtgärder görs i skyddade områden.

Västra Götaland beskriver den förvåning som de möts av när de informerar markägarna om värdet av deras kärr. Markägare har oftast ett nyfiskt intresse för att själva sköta sina kärr när väl kunskapen förmedlats. Gotland beskriver det långsamma och svåra arbetet med att få tillstånd av markägarna att utföra åtgärder och att det är extra svårt att få utföra åtgärder om inte marken täcks av jordbruksstöd.

De senaste årens vattenbrist på Öland har fått allmänheten väldigt intresserad av de statliga stöden till anläggandet av våtmarker. Intresset för återskapande är i och för sig positivt men många av de planerade åtgärderna riskerar att utföras i eller i anslutning till rikkärr med risk för att ingrepp påverkar kärren i negativ riktning. Samråd kring våtmarkssatsningarna är därför extra viktiga för att förhindra negativa konsekvenser på rikkärren.

Även om intresse finns hos markägare för att själva utföra hävden i rikkärr på sina marker så är kostnaden för slåttern mycket högre än vad Jordbruksverket ger i ersättning, ibland det dubbla eller tredubbla. Detta gör det ekonomiskt oförsvarbart för markägarna att ta på sig hävden. Skåne rapporterar även problem med att Naturvårdsverkets intrångsersättning i öppna rikkärr värderas till i princip noll kronor per hektar. Detta sänder väldigt blandade signaler till markägarna när länsstyrelsen står och berättar hur biologiskt värdefulla deras marker är samtidigt som Naturvårdsverket värderar intrånget till praktiskt taget ingenting.

LIFE to ad(d)mire, gav mycket goda erfarenheter av att hydrologiskt åtgärda stora objekt med maskiner ute i våtmarkerna och utan det projektet hade inte den

restaureerade arealen varit så stor. Åtgärderna i Tysjöarna, Jämtland, har dock visat indikationer på att ha negativa effekter på rikkärrsfloran i delar av kärret, något som är under utredning och behöver åtgärdas. Det belyser även vikten av att ha ordentliga konsekvensanalyser vid hydrologiska restaureringar.

Aktiva åtgärder i fält

Rikkärr

RESTAURERINGAR

Huvudresultatet av utförda röjningsåtgärder i rikkärren rapporteras som positivt, de öppnare kärren upplevs som artrikare med en mer typisk rikkärrsflora.

Restaureringen av rikkärr genom röjningar tar tid och behöver ofta göras i etapper. Efter röjning skjuter oftast rikligt med sly upp av bland annat al och björk som svar på röjningarna. Ringbarkning innan röjning, röjning i etapper och uppdragning av rötter är alternativa metoder för att minimera återuppslag av sly, och fler metoder är under utprovning. Restaureerade kärr särskilt i jordbruksbygd kommer troligen kräva återkommande röjning och årlig skötsel i ett antal år framöver, till dess att igenväxningsfloran utarmats.

Våtmarkssatsningen har öppnat upp för att kunna utföra de hydrologiska restaureringar och utvärderingar som inte tidigare rymts inom budgeten. Blylodsmyrans restaurering i Västerbotten och Västra Götalands hydrologiska utredning finansieras båda av våtmarkssatsningen.

SKÖTSEL

Det mjuka och blöta underlaget i torvmarkerna gör att slåtter i de flesta fall måste ske manuellt med lie eller med lätt slåtterbalk samt att bortförssel av hö inte kan göras med tunga traktorer. De ofta små kärren och deras ibland svårtillgängliga läge utgör också ett hinder för maskinell hävd, vilket gör att priset för slåtterinsatserna ofta blir relativt dyr. Ett problem som är större i syd där skötselåtgärder oftast måste göras årligen jämfört med rikkärr längre norrut där åtgärder kan göras med glesare intervall. I större rikkärr kan slåtter ibland utföras maskinellt med pistmaskin med slåtteraggregat eller lättare traktorer, vilket ger lägre kostnad per hektar och mindre tidsåtgång. Slåtter med pistmaskin har bland annat använts på Gotland i vassbekämpningssyfte.

Effekten av regelbunden slåtter är visuellt mycket påtaglig, med minskad mängd höga arter och mindre tuvbildning. De flesta av länsstyrelserna upplever också effekterna som positiva med ökad mängd brunmossor. Inga regelrätta uppföljningar har dock gjorts inom programmet ännu men flera är på planeringsstadiet.

Trots aktiva insatser av länsstyrelserna i södra Sverige är trenden fortsatt negativ för de kontinentala rikkärren, enligt 2013 års rapport om bevarandestatus av arter och naturtyper i habitatdirektivet har de kontinentala rikkärren i södra Sverige dålig bevarandestatus med en negativ utveckling och en för liten areal (Eide 2014). Mer insatser kommer att behövas i framtiden för att bemöta det redan dåliga läget och en förmodad klimatförändring, där även kärr kommer behöva nyskapas för att nå upp till en gynnsam areal. De boreala rikkärren bedömdes ha en otillfredsställande status med en negativ trend 2013.

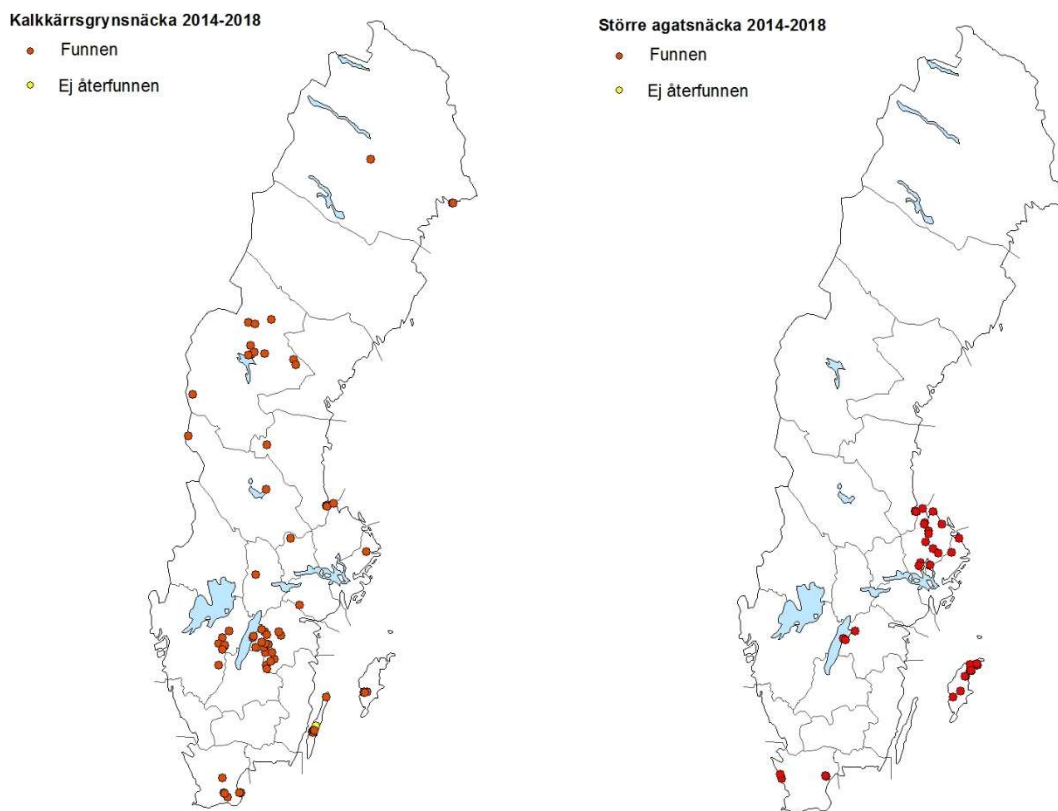
Populationsutvecklingar

Kalkkärrsgrynsnäcka (*Vertigo geyeri*)

Kalkkärrsgrynsnäckan är fortsatt klassad som nära hotad (NT) i senaste hotklassningen 2015, med en uppskattad förekomst på ungefär 400 lokaler. Den är under 2014 – 2018 observerad på 83 lokaler och ej återfunnen på en lokal; Amundsmosse på Öland (Figur 1). Av dessa är 33 fynd (inklusive ej återfunnen) gjorda inom 150 m från gamla fynd. I och med att det är oklart hur många av de gamla fynden som är inrapporterade är det osäkert om de övriga 61 observationerna är nya fynd, men majoriteten bör vara det. Många av dem är fynd ifrån nya lokaler i Östergötlands medelrikkärr. Detta är naturligtvis positivt och visar på behov av ytterligare inventeringar i övriga Sverige.

Större agatsnäcka

Arten är funnen på 49 platser och på två lokaler i Uppsala län är den rapporterad som ej återfunnen under denna period (Figur 1). Av dessa fynd är 14 återfunna inom 200 m från gamla fynd, vilket gör att man kan misstänka att det är samma lokal. I 2015 års rödlista klassades den som starkt hotad (EN) och har en fortsatt negativ trend i hela landet (Eide 2015).

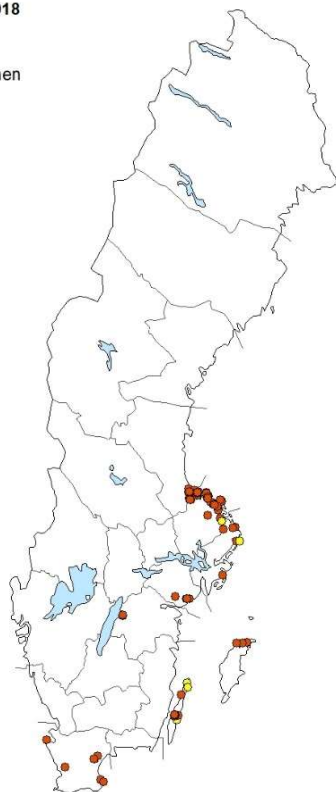
Figur 1 Fynd av kalkkärrsgrynsnäck och större agatsnäck under perioden 2014 – 18.

Gulyxne

Totalt rapporterades 894 observationer i ungefär 200 olika lokaler 2014 – 2018, varav 77 var rapporterade som ej återfunna (Figur 2). Av de ej återfunna observationerna ligger drygt hälften i lokaler där gulyxne är återfunnen på annan plats i lokalen samma år eller där den är återfunnen senare år, vilket gör att mertalet av de ej återfunna observationerna nog representerar fluktuationer i populationen snarare än förstörda habitat. Flera nya lokaler har under denna period hittats i norra Uppsala län och sydöstra Gävleborgs län, bland annat en ny lokal med Sveriges största population, Bultbomurarna med uppskattningsvis 150 000 individer 2017. En bättre bild av utbredningen har fåtts genom de nya fynden. Arten klassades som nära hotad (NT) 2015 och anses ha en stabil till svagt minskande population på ungefär 100 000 individer under ett normalår, men med negativa prognoser om inte vidare åtgärder görs i de kontinentala rikkärren i sydöstra Sverige, där klimatförändringar troligtvis kommer leda till uttorkning och igenväxning.

Gulyxne 2014-2018

- Funnen
- Ej återfunnen

Figur 2 Fynd av gulyxne under perioden 2014 – 2018.

Övriga snäckor i programmet

Större grynsnäckä är funnen på ett fåtal nya närliggande lokaler till den ursprungliga enda kända svenska lokalen i Skåne. Potentiellt kan det vara frågan om en spridning till följd av ökad temperatur som gynnar snäckan. Populationen anses annars som stabil men klassas som sårbar (VU) i rödlistan 2015 (ArtDatabanken 2015).

Smalgrynsnäckä är fortsatt klassad som livskraftig (LC) och är inte lika hårt drabbad av rikkärrens degradering på grund av en bredare ekologisk nisch.

Populationen av otandad grynsnäckä minskar och förväntas fortsätta minska utanför fjällkedjan. Den är starkt beroende av kalla källkär i områden utanför fjällkedjan och har i dessa områden en relik karaktär. Den är i 2015 års rödlistning klassad som nära hotad (NT, ArtDatabanken 2015).

Måluppfyllelse

Två av åtta kortsiktiga mål är uppfyllda, det ena som rör areal röjda rikkärr var uppfyllt 2013, det andra rör anpassad skötsel mot målarterna, vilket man också kan anse vara uppfyllt. Många areauppskattningar är osäkra men fortfarande så långt

ifrån målen att de inte kan anses vara nådda. Inget av de långsiktiga målen nås, eller förväntas nås inom den utsatta tiden.

KORTSIKTIGT MÅL

Senast år 2010 ska

- *samtliga 141 i dag oskyddade objekt med rikkärr i Myrskyddsplanen ska ha ett långsiktigt skydd.*

Idag finns det 156 objekt inom myrskyddsplanen som är rikkärr eller till viss del består av rikkärr. Av dessa är 116 skyddade eller delvis skyddade dvs. 74 %. Vid redovisningen 2013 var ungefär 70 % av alla myrskyddsobjekt skyddade eller på gång att bli skyddade (Gunnarsson 2014). Andelen skyddade objekt har alltså blivit större vilket är bra. Reservatsbildning pågår fortfarande i flera objekt, men trots att antalet utpekade objekt i myrskyddsplanen har ökat nås målet inte.

- *minst 35 lokaler med gulyxne, 100 lokaler med kalkkärrsgrynsnäcka, och 20 lokaler med större agatsnäcka vara skyddade och ha anpassad skötsel.*

Målet var nått för gulyxne och kalkkärrsgrynsnäcka 2013 (Gunnarsson 2014), Större agatsnäcka är idag skyddad på 13 lokaler, en fördubbling mot 6 lokaler 2013. Målet (20 skyddade lokaler) nås ej men är på god väg att nås.

- *gulyxne, större agatsnäcka, kalkkärrsgrynsnäcka, liksom otandad grynsnäcka och smalgrynsnäcka ska finnas kvar på samtliga aktuella lokaler med stabil eller ökande numerär på samtliga lokaler.*

Målet uppfylls ej för någon av arterna. Samtliga arter har försvunnit från någon lokal i Sverige och ingen av arterna har stabila populationer sett över hela landet. Kalkkärrsgrynsnäcka har dock bara försvunnit från en av de undersökta lokalerna under perioden 2014 – 2018 samtidigt som ett antal nya lokaler har hittats, framför allt i Östergötland. Flertalet av de funna kärren är dock under igenväxning och snäckpopulationerna i dessa är troligen minskande.

- *diken ha dämmts eller lagts igen i minst 80 objekt i landet, varav minst ett objekt per län.*

Två objekt är restaurerade hydrologiskt, Blylodsmyran i Västerbotten och Tysjöarna i Jämtland, ytterligare objekt är åtgärdade inom LIFE to ad(d)mire, men det är oklart hur många. Tio objekt är redovisade utan att ha angivit vilken form av åtgärd som vidtagits. Det är möjligt att hydrologiska restaureringar är utförda i dessa men det framkommer inte av rapporteringen. 2013 hade 20 objekt åtgärdats hydrologiskt. Målet är alltså långt från uppfyllt, med i dagsläget ungefär 25 objekt totalt.

- *200 ha rikkärr ha röjts och öppnats upp.*

Målet var uppfyllt med råge 2013. Under nuvarande period har ca 500 ha restaurerats. Länsstyrelsernas redovisningar preciserar inte alltid vilken form av restaurering som utförts, siffran är en summa av angivna hektar restaurerade rikkärr. Dock är få kärr hydrologiskt restaurerade utan att också vara röjda varför

siffran bör ligga någorlunda i rätt storleksordning. I tio objekt är inte åtgärd redovisad. Dessa är inte medräknade i totalen, varför uppskattningen även är något i underkant.

- *den hävdade rikkärrens arealen ska ha ökat och vara minst 1 600 ha i Götaland och Svealand.*

Siffror på exakt hur mycket som hävdas har inte fåtts fram inom den här utvärderingen, en sammanslagning måste göras mellan det som sköts av förvaltning och det som åtgärdas med ÅGP-medel. Den totala åtgärdade arealen under programtiden ligger runt 900 ha. Om man antar att en stor del hävdas i någon form (bete, slåtter eller röjning vid behov) så bör den hävdade arealen trots allt vara långt under målnivån. Målet är alltså långt ifrån uppfyllt.

- *slåtterhävd ha inletts i minst två objekt med en sammanlagd yta av minst ett hektar per län, och totalt ska minst 100 ha slåtterhävdas, varav minst 60 ha i Götaland och Svealand.*

Totalt är ungefär 125 ha redovisade som skötsel och biotopvård (ytterligare 10 objekt utan areaangivelse), majoriteten av dessa bör vara hävdade med slåtter. Det framgår ej heller om det är biotopvård i nya områden eller om det är samma objekt som slåttas från år till år. Om man utgår från att objekten hävdas årligen så hamnar man på ett medel av 25 ha slåttad mark per år. Detta är definitivt i underkant då hävd inte görs årligen på många av objekten och ett antal nyröjda objekt har tillkommit. Arealen hävdad mark uppskattades till 50 ha 2013. Ett antal objekt har flyttats över på förvaltningen och bör därför inte synas i redovisningen. Målet nås dock troligtvis ej.

- *skötseln av hävdade rikkärr ha anpassats bättre till prioriterade arter.*

En större kunskap om hur kärren ska förvaltas för att ta hänsyn till de ingående arterna finns och förmedlas till berörda aktörer. Möjligtvis finns mer kunskap att hämta i uppföljningar av utförda åtgärder som ännu ej är gjorda. Målet kan ses som uppfyllt, kunskapssituationen är märkbart bättre än vid programmets start.

LÅNGSIKTIGT MÅL

På längre sikt (10–20 år) ska minst 500 ha rikkärr slåtterhävdas i landet, med minst 100 ha i vardera Götaland och Svealand samt 200 ha i Norrland.

Det kortsiktiga målet för slåtter nås inte och det långsiktiga målet är fortfarande en bra bit bort.

Samtliga Sveriges högst naturvärdesklassade rikkärr (klass 1) samt objekt med hotade arter ska ha restaurerats med avseende på avvattande diken

Redovisningen ger inte något underlag för att avgöra den frågan, men det kommer knappast att vara uppfyllt.

Skötsel och restaureringsåtgärder ska ha anpassats till alla organismgrupper, inklusive insektsfaunan. För att detta ska vara möjligt behöver kännedomen om insektsfaunan i Sveriges rikkärr öka

Kunskaperna runt insektsfaunan i rikkärr och dess ekologi är fortfarande bristfällig, om än bättre än tidigare med flera utförda inventeringar under programperioden. Åtgärder som leder till öppnare kärr bör gynna bland annat fjärilsfaunan, som till exempel ÅGP-arten väddnätsfjäril. Skötseln är dock generellt inte anpassad efter insekter, varför målet inte kan anses uppfyllt.

Gulxne bör uppskattningsvis finnas på minst 120 lokaler i landet och större agatsnäcka på minst 100 lokaler för att gynnsam bevarandestatus ska råda.

Gulxne uppskattas finnas på runt 300 lokaler i landet, mer än väl över målnivån. Större agatsnäcka på runt 50 lokaler, och därmed är ungefär 50% av målnivån. Målet nås inte då större agatsnäcka finns på för få lokaler.

Populationerna av de i åtgärdsprogrammet särskilt utpekade arterna ska öka i områden med vikande populationer.

Minskande populationer och försvinnande från lokaler gör att målet inte uppfylls.

Slutsatser

I det här avsnittet redovisas en kortfattad bedömning av genomförda åtgärder och måluppfyllelse, samt rekommendation om programmets eventuella fortsättning.

Utvärdering av måluppfyllelse

De uppsatta målen ambitionsnivå har varit hög (och bör vara hög om rikkärren ska nå gynnsam bevarandestatus), dock har de ibland stått sig dåligt i relation till tillgängliga medel. Kostnaderna för åtgärderna har varit högre än uppskattat i den ursprungliga åtgärdstabellen från 2006, vilket är ett stort problem i län som har många kärr med snabb igenväxning och stora hävdkrav. Skyddstakten har av olika anledningar varit långsam vilket har gjort att ÅGP har blivit sittande med underhållskostnader under lång tid, vilket också bromsat åtgärdstakten i andra behövande objekt.

Vidtagna åtgärder har oftast givit avsedd effekt och möjligheten att nå målen har förbättrats. Habitatförstörelse är dock ett fortsatt ett hot, framför allt i södra Sverige där kombinationen av varmare klimat och näringstillförsel leder till snabb igenväxt och artförluster i ohävdade och eutrofierade kärr. Utan länsstyrelsens insats hade antagligen en stor del av rikkärrsobjekten i Skåne varit förlorade idag (Tyler 2018). I norr är det största hotet dikesrensning och avverkning i skogsmark nära rikkärr, men igenväxning är ett problem även i norr då förut hävdade kärr växer igen och speciellt vid ett framtida varmare klimat.

Övriga kommentarer och synpunkter

Få hydrologiska restaureringar har gjorts under den tid som åtgärdsprogramet löpt. Det är främst det administrativa jobbet i samband med omprövning av dikningsföretag och de hydrologiska utredningar som bör göras innan åtgärder, som gör att åtgärderna varken blir kostnads- eller tidseffektiv och de har därför inte prioriterats i arbetet. Ska dessa genomföras behövs en tydlig viljeyttring samt tillskott av medel, som exempelvis vid LIFE to ad(d)mire. Våtmarkssatsningen har dock de senaste åren gett utrymme för dessa insatser och dessa satsningar behövs för att kunna få ekonomiska ramar för att få till hydrologiska restaureringar.

Det är olyckligt att Jordbruksverkets miljöstöd inte går att få för mark som inte slås mer än vartannat år. Detta försvårar involvering av markägare när man inte kan se till att de får skäligen ersättning då skötseln av rikkärren ibland inte kräver slåtter varje år. Ett annat problem är naturvårdsverkets mycket låga ersättning för intrång i rikkärr, det är som tidigare nämnt en bromskloss i att få till områdesskydd i rikkärr.

I och med klimatförändringar och ökande temperaturer kan invasiva arter komma att bli ett allt större problem, något som även kan komma att påverka det framtida rikkärrsarbetet.

Några förslag till ändrade avgränsningar av ÅGP rikkärr har lagts fram. Länsstyrelsen Gävleborg föreslår att kalkfuktängar även bör ingå i programmet då större agatsnäcka ofta finns i dessa, samtidigt påpekar Gotlands län att det är viktigt att det framgår att åtgärdsprogrammets medel går att använda för att göra åtgärder som gynnar fokusarterna även i andra habitat än rikkärr. Länsstyrelsen Jämtland vill att gulbukig jättevapenfluga inkluderas i programmet.

En brist har varit avsaknaden av koordinerande län under perioden. Länsstyrelsen Dalarna fick uppdraget under 2018 för att redovisa programperioden, men från och med 2013 har det under en period inte funnits något koordinerande län. Flertalet länsstyrelser har saknat den sammanlänkande funktionen som hjälper till att sprida kunskap och vad andra län gör. En önskan har uttryckts att nästkommande koordinators försöker hålla ihop arbetet, stimulera till insatser, arrangera årliga träffar och bl.a. göra en maillista för ÅGP-rikkärr.

Som påpekades i förra sammanställningen (Gunnarsson 2014) så behövs fortfarande en bättre rutin för redovisning av hävdade arealer, där det framgår hur mycket som restaurerats och hur mycket som hävdas av ÅGP och hur mycket som hävdas inom förvaltningen samt hur många objekt av finansieringsmedel. Om trenden fortsätter med att lägga ut slutredovisningarna på externa författare så bör även mer information inkluderas i de årliga redovisningarna till naturvårdsverket, den knapphändiga informationen gör det mycket svårt att sammanställa och få en uppfattning om vad som har gjorts.

Förslag till fortsatt arbete

Inför arbetet med sammanställningen gick en fråga ut om länsstyrelsernas åsikt om hur programmet bör fortsätta. Alternativen var; *avsluta programmet, förläng programmet i sin nuvarande form, förläng programmet med uppdatering av åtgärdstabellen, genomför en djupare utvärdering av programmet och revidera programmet.*

Svaren blev; ett län anser att programmet bör förlängas i sin nuvarande form, nio län anser att programmet bör förlängas med omarbetad åtgärdsbilaga, två län väger mellan omarbetad åtgärdsbilaga och reviderat program, fyra län anser att programmet bör revideras, två län har ingen uttalad åsikt och två län har inte besvarat frågan.

Länsstyrelsen Dalarnas åsikt är att en större revidering av programmet behövs. I dagsläget prioriteras dock att skriva en ny åtgärdstabell med nya mål och behovet av att revidera hela programmet får övervägas vid nästa redovisning.

Motivet till detta är flera: målen för åtgärdsprogrammet är gamla och prioriteringarna som gjordes då behöver uppdateras. Ett biogeografiskt perspektiv där programmet tar hänsyn till de olika krav som ställs på skötsel och åtgärder i landets olika delar måste ingå som en del av åtgärdsprogrammet. Mycket har hänt

inom programmet, t.ex. hade programmet tidigare ett fokus på rikkärnsinventeringen, men detta har nu förskjutits till åtgärder. I ett fortsatt program bör möjligheter, men även eventuella risker, som ligger i projekt så som våtmarkssatsningen, grön infrastruktur och strategi för odlingslandskapets mångfald, lyftas och betänkas. Rikkärr är fortsatt en för allmänheten, även bland naturintresserade, relativt okänd naturtyp och informationsarbetet behöver fortsätta. För att ett fortsatt arbete med åtgärdsprogrammet ska kunna ske på ett effektivt och ändamålsenligt sätt behov en revision av programmet. Det är orimligt att ha ett snart 15 år gammalt program, även om det fortfarande är förhållandevis bra, ska styra arbetet då vi nu har mer erfarenhet och kunskap att utgå från. Programmet behöver också kopplas ihop med andra satsningar som görs på våtmarker.

Ett koordinerande län bör även finnas kontinuerligt för att sprida och bygga vidare på ÅGP rikkärns samarbete länen emellan. En rikkärnsmanual och kunskapssammanställning för restaurering och skötsel av rikkärr bör sättas samman, där skötseldelen även fokuserar på anpassad skötsel till ingående arterna. Koordinationen av ett så stort program som ÅGP-rikkärr kräver en hel del resurser och medel kommer behöva avsättas.

Om ambitionen om att slutföra rikkärnsinventeringen finns kvar så krävs det medel för att utföra detta och det bör i så fall tydligt framgå i ett reviderat ÅGP att så är fallet. Det finns fortfarande fler rikkärr att upptäcka och inventera, speciellt i norrlandslänen om vi ska få en helhetsbild över var och vilka rikkärr vi har i Sverige.

Mer medel måste till för biotopvård och underhåll, så att arbetet med åtgärder av övriga objekt kan gå vidare. Alternativt måste rikkärr prioriteras högre i områdesskyddsarbetet så att skyddstakten för rikkärren ökar.

En översikt av de ingående arterna kan med fördel göras om åtgärdsprogrammet revideras. De övriga Natura 2000 snäckorna i programmet har en mycket otydlig roll och det kan ifrågasättas om de fyller någon funktion som ”programarter”. Med nya insektsinventeringar i bagaget bör eventuella kandidater för nya fokusarter ses över. Gulbukig jättevapenfluga (*Stratiomys chamaeleon*) var till exempel föreslagen att inkorporeras i programmet 2013 som ett alternativ till att göra ett separat åtgärdsprogram.

Publikationslista

- Andersson, L, Bengtsson O. 2015. Miljöövervakning av rikkärr i Västra Götalands län 2014. Rapport 2015:11.
- Dahlqvist, P, Thorsbrink, M, Nilsson, K. 2018. Övervakning av grundvattennivåer i anslutning till rikkärr i Skåne län. SGU-rapport 2018:07.
- Hagström, M. 2016. Medelrikkärr i Östergötland – en kunskapssammanställning 2016. Fennicus Natur AB åt Länsstyrelsen Östergötland.
- Hagström, M. 2017. Medelrikkärr i Östergötland -inventerat 2017. Fennicus Natur AB åt länsstyrelsen Östergötland.
- Jonsson, O. 2014a. Att återskapa rikkärr: Rapport från kunskapsdagen i Östergötland 17 juni 2014. Länsstyrelsen i Östergötlands län rapport 2014:29.
- Jonsson, O 2. 2014b. Utsättningsprogram för rödlistade grynsnäckor i östgötska rikkärr 2014–2015. Länsstyrelsen i Östergötlands län.
- Jonsson, O. 2015. Inventering av kalkkärrsgrynsnäckan på Öland, 2015. Länsstyrelsen i Östergötlands län.
- Lindström, M och Fritz, Ö. 2015. Insekterna berättar om rikkärrens mångfald – en metodstudie och artinventering i fem halländska rikkärr. Länsstyrelsen i Hallands län, meddelande 2015:15.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län. 2018a. Hydrologisk utredning av rikkärr i Västra Götalands län. Pilotstudie 2018. Manuskript.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län. 2018b. Rikkärr i Västra Götalands län. Inventering och kvalitetssäkring 1995–2018. Rapport 2018:55. Manuskript.
- Länsstyrelsen i Västra Götalands län. 2018c. Rikkärrsstrategi för Västra Götalands län 2018–2022. Manuskript.
- Nilsson, S. 2018. Rikkärr i östra Småland, Kalmar län. Calluna AB. Länsstyrelsen. Manuskript.
- Nilsson, K. 2016. Alkaline fens – Valuable wetlands but difficult to manage. TemaNord 2016:515.
- Proschwitz von, T. 2016. Landmolluskfaunan i Merhultskärret, Uppvidinge kommun, Kronobergs län 2015. Länsstyrelsen i Kronobergs län, meddelande 2016:08.
- Proschwitz von, T. 2015. Landlevande mollusker i rikkärr i Hallands län. Inventering och Skötselrekommendationer. Länsstyrelsen i Hallands län meddelande 2016:10.
- Proschwitz von, T. 2014. Kalkkärrsgrynsnäcka (*Vertigo geyeri*) och Smalgrynsnäcka (*Vertigo angustior*) i Södermanlands län, resultat från 2007 och 2011. Länsstyrelsen Södermanland Rapport 2014:1.

Referenser

- ArtDatabanken, 2015. Rödlistade arter i Sverige 2015. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Blicharska, M, Orlikowska, E.H, Roberge J-M, Grodzinska-Jurczak, M. 2016. Contribution of social science to large scale biodiversity conservation: A review of research about the Natura 2000 network. *Biological Conservation*, 199:110-122.
- Eide, W (red.) 2014. Arter och naturtyper i habitatdirektivet – bevarandestatus i Sverige 2013. ArtDatabanken SLU, Uppsala.
- Gunnarsson, U. 2014. Sammanställning och utvärdering av arbetet med åtgärdsprogram för bevarande av rikkärr 2006 till 2013. Länsstyrelsen Dalarna.
- Naturvårdsverket. 2007. Myrskyddsplan för Sverige, Huvudrapport över revidering 2006. Naturvårdsverkets rapport 5667:2007
- Nilsson, K. 2016. Alkaline fens – Valuable wetlands but difficult to manage. *TemaNord* 2016:515.
- Sundberg, S. 2006. Åtgärdsprogram för bevarande av rikkärr (inklusive arterna gulyxne, *Liparis loeselii*, kalkkärrsgrynsnäcka, *Vertigo geyeri* och större agatsnäcka, *Cochlichpa nitens*). Naturvårdsverket rapport 5601: 1-80.
- Tenning, L. 2016. Final report LIFE to ad(d)mire. Länsstyrelsen Jämtland.
- Tyler, T. 2018. Mossor i skånska rikkärr nu och förr. *Botaniska Notiser: utgivna av Lunds botaniska förening* (2001-). 151(3):9–15.